

Erdős Tibor

(1928–2022)

Rövid betegség után, 2022. szeptember 6-án elhunyt Erdős Tibor. 1969 ben kapta egyetemi tanári kinevezését, 1972-ben lett az MTA doktora, 1987-től az Akadémia levelező, 1993-tól rendes tagja. Kutató volt és tanár, közéleti ember és kritikus szellem. Közgazdászok nemzedékei tőle tanulták meg a makroökonómia mibenlétét. Munkásságának középpontjában a klasszikus közgazdaságtan kérdésköre állt, vagyis a gazdasági növekedés, az infláció és az adópolitika, az állami beavatkozás lehetőségei és korlátai.

1952-ben végzett az akkor már önálló közgazdasági egyetemen. A kor szellemének megfelelően oktatói munkássága az első 15 évében a marxi–lenini közgazdasági eszmék és az elmélettörténet e sajátos vonalának kibontására irányult. Tanítványainak már ebben az időben is feltűnt, mennyire idegenkedik a dogmáktól. A kor gyakorlatában szokatlan és bátor módon minden tételt egyéni szűrőn keresztül értelmezett. Már ekkor is, de még inkább az 1970-es években éles vitákba keveredett a vaskalapos oktatókkal. Ez vezetett el 1975-ben a „másként gondolkodók” fellegvárának számító Közgazdaságtudományi Intézetbe való távozásához. Itt akkoriban olyan szellemek működtek, mind Bródy András, Ausch Sándor, Kornai János, Nagy András és Erdős Péter – a ma már kevésbé idézett, de a maguk korában egyértelműen iskolaformáló egyéniségek. Nem alkottak szektát, és Erdős sem hasonult egyikükhöz sem, hanem a saját útját járta, mint mindegyikük. Egyikükre sem illik a később a közéleti címkézés részévé vált „reformközgazdász” jelző, a maga kétértelműségével.

Erdős munkássága mindig szorosan kötődött a világ közgazdaságtanában kialakuló folyamatokhoz és a magyar gazdaságot közvetlenül érintő, a korabeli elméletek számára sok tekintetben megmagyarázhatatlan kihívásokat jelentő fejleményekhez, mai szóval külső és belső sokkokhoz. Hihetetlenül kiterjedt életművét egyetlen rövid visszaemlékezésben lehetetlen vállalkozás lenne értékelő módon összegezni. Bizonyos fokig megkönnyíti a helyzetet, hogy a 90. születésnapja alkalmából egyik tanítványa, Bara Zoltán professzori alaposságú önálló cikkben tekintette át Erdős életművét, az 1970-es és 1980-as évekre összpontosítva (*Bara [2018]*). Ezt ismertnek – illetve *online* is olvashatónak – tekintve ebben az írásban a klasszikus módon, monográfiáira összpontosítva

tekintjük át munkásságát, a kor lenyomatát és az oktatás szűk szempontjait megjelenítő tananyagok és egyetemi jegyzetek természetes mellőzésével.

Erdős Tibor tudományos munkásságának második szakaszát a Gazdasági növekedés a fejlett tőkés országokban című monográfia fémjelzi (*Erdős [1972]*). Ebben a – ma is jól olvasható – munkában a szerző a kor számos, dogmaszerűen ismételtetett téveszméjével száll szembe. Egyfelől: szó sincs arról, hogy az imperializmus vagy a két katonai tábor szembenállása határozná meg a világ rendjét és menetét. Másfelől: szó sincs arról, hogy a beruházási ráta emelésével az általános gazdasági növekedés, még kevésbé a lakossági jólét tetszés szerinti ideig és módon javítható lenne. Ebből a tárgyalásmódból következik, hogy a gazdaságfejlődésnek nem lehet alfája és ómegája a tervezés vagy annak hiánya. Ha a gazdasági növekedés motorja végső fokon a technológiai fejlődés (amely nála a „korszerűsödési ráta” révén fejt ki hatását), akkor azt az államhatalom nyilván nem képes közvetlenül befolyásolni, különösen nem rendeletekkel és a győztesek előzetes kijelölésével. Ezek a – sok tekintetben a ma már majd’ negyvenezres hivatkozású *Solow [1956]*-ot idéző – meglátások a maguk idejében, a prágai tél, a visszarendeződés éveiben forradalminak számítottak, és egyértelmű üzenetet hordoztak a gazdaságpolitika számára is.

Az 1976-ban ugyancsak a Kossuth Kiadónál megjelent Egyensúly, válság, ciklikusság című könyv egyértelműen leszámolást jelent a korszak szovjet-marxista világgazdasági felfogásával és világképével (*Erdős [1976]*). A szerző sok oldalról bizonyítja azt, hogy a keynesi politika és a globális piacok működése miatt a klasszikus marxi felfogással szemben a kapitalizmust nem a periodikus túltermelési válságok jellemzik. A válság – értve ezen az 1973–1975. évi visszaesést – nem a piacgazdaság természetéből, hanem megváltozott erőviszonyaiból fakad. Ráadásul semmi se mutat arra, hogy a rendszer saját maga felszámolása felé haladna – amit például Varga Jenő nyomán még ekkortájt is szokás volt hirdetni –, hanem épp a technológiai megújulás révén képes az új viszonyokhoz alkalmazkodni.

A szerző egyre inkább technokratikussá váló elemzési stílusa is megjelenik abban, hogy 1986-os monográfiája, a Növekedési ütem, növekedési pálya már a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónál látott napvilágot. Kézenfekvő, hogy ezt a művet nem a világ marxista értelmezése és a közgazdaságtan megújításának szempontja motíválta. Magyarország egy tragikusan sikertelen növekedésgyorsítási kísérleten volt túl, amiből csak a külső egyensúlyhiány és az alacsony hatékonyság maradt meg. A kádári gazdaságpolitika és ekképp az egész 1956 utáni modell válságba jutott. Kevesen tudják, hogy ez a mű egyfajta ikerkönyve Antal László a maga korában nagy sikert aratott kritikai elemzésének (*Antal [1985]*). A Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó a két szerzőt tulajdonképpen egy közös munkára kérte fel, de élethelyzetük, világlátásuk és vérmérsékletük eltérése folytán a két ember aligha tudott volna közös nevezőre jutni. Voltaképpen mindenki jól járt azzal, hogy ki-ki a maga „nótáját fújta el”. Antal műve valódi politikai gazdaságtan, míg Erdősé egy klasszikus, kutatói-akadémiai közgazdaságtan, amely tartalmilag akkor sem jut más következtetésre, ha kifejtése szárazabb, részletezőbb, és jobban követi az akadémiai tudományosság szempontjait. Aligha meglepő ezek után, hogy Erdős Tibor 1992 és 2000 közt két ciklusban is szerepet vállalt az immár függetlenné vált központi bank jegybanktanácsában.

Eme életút ismeretében meg sem lepődhetünk nagyon, hogy a következő, 1998-ban az Akadémiai Kiadó gondozásában megjelent monográfia címe: *Az infláció*. Aligha volt vitatottabb, egyben társadalmilag relevánsabb kérdése az 1987-et követő évtizednek, mint az infláció. Itthon és világszerte könyvtárnyi irodalom született okairól és leküzdésének célszerű módjáról mind az akadémiai tudomány, mind a monetáris és költségvetési politika művelőinek tollából. Itthon és külföldön eles és személyeskedésektől sem mentes eszmecsere folyt arról, hogy mi az ok, és mi a következmény, mi a rövid és a hosszú táv viszonya, hogy alakul a pénzügyi stabilitás és a piacgazdasági intézmények kiépítésének viszonya.¹ Erdős Tibor e könyvében különleges figyelemmel és alapossággal összegezte a vonatkozó nemzetközi szakirodalom jellemző – vitázó – szempontjait, és alkotó módon alkalmazta a monetáris politika döntéshozójaként szerzett gyakorlati ismereteit. Meggyőzően érvelt amellett, hogy a rendszerváltozást követő visszaesésben nem célszerű és nem is lehetséges azonnali stabilizációt végbevinni, amennyiben a szerkezeti változás, a foglalkoztatás és a növekedés is a gazdaságpolitika céljai közt szerepel.

E kötet megjelenését követően vonult nyugdíjba Erdős 1998-ban. A nyugállomány azonban számára – mint számos kortársának – sem jelentette a tétlenséget, a körülményekbe való beletörődést. Ellenkezőleg: fiatalokat megszegyenítő lendülettel olvasta a nemzetközi szakirodalmat, vizsgálta az újabb statisztikai adatokat, és törekedett az empirikusan igazolható közgazdasági összefüggések feltárására. Mi több, a gazdaságpolitikai alkalmazásoktól sem rettent vissza. Ez a harmadik szakasz életének utolsó negyedszázada volt.

Ugyancsak az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg 2003-ban a *Fenntartható gazdasági növekedés* című kötete. Ismét Magyarország és Európa legfontosabb kihívása motiválta a munkát, amely arra a mellbevágó kérdésre keresi a választ, hogy mi történik akkor, ha a visszaesést követő gazdasági fellendülés kifulladás, és az elvileg lehetséges növekedési motorok nem kapcsolnak be. Ez a kötet sok tekintetben a munkásság csúcspontjának tekinthető, mert benne mérlegre kerül a világgazdasági és a magyar, a gazdaságelméleti és a gyakorlati, a technikai, a környezeti és a társadalmi szempontok összessége. Nem meglepő módon az az eredmény születik, hogy nincs egyetlen, mindenki számára elfogadható – a szakzsargonban: optimális – megoldás, különösen hosszabb távon nincs. A gazdaságpolitika is, de maga a közgazdaságtan is – mint sokan rájöttek – inkább művészet, mint tudomány, hiszen nem az „objektíve legjobb”, hanem az adott időpontban és helyen lehetséges legjobb (netán legkevésbé rossz) megoldást kell megvalósítani. Még hozzá addig, amíg nem késő.

Ebben a munkájában Erdős Tibor – sok tekintetben a szakmát megelőzve, de nagyon is korszerűen – a fenntartható megoldások mellett érvelt, amelyek gyakran nem népszerűek, és nem hoznak könnyű és gyors eredményt.² Az ekkoriban eluralkodó türelmetlenség közepette a megfontolt és főképp a közösség egészének jólétét előmozdító megoldásokat vázolt. Könyvben, vagyis hosszan – nem tévéklip formájában.

¹ Erről máig ható érvennyel írt Jan Winiecki magyarul is megjelent cikkében (*Winiecki* [1994]).

² Erről írt – ismét párhuzamosan – Antal László, akinek ez a kötet hozta meg – megkésve – az akadémiai doktori címet (*Antal* [2004]).

E kötetnek szerves folytatása a Növekedési potenciál és gazdaságpolitika címmel, ugyancsak az Akadémiai Kiadónál 2006-ban megjelent monográfia. Ez a sajátos életműösszegzés arról szól, hogy miként hidalható át a gyors eredmények – társadalmi és politikai szempontok sürgette – hajszolása és a nemzedékeken átívelő, a természeti egyensúlyra is figyelemmel lévő gazdaságfejlesztés. Talán még a megszokottnál is kiterjedtebb irodalmi forrásokat feldolgozva fogalmazza meg azt a – kellemetlen – meglátást, hogy a növekedési potenciál történelmi, társadalmi és földrajzi adottságok eredője, amely akaratlagos eszközökkel, különösen a politikai voluntarizmus révén nem alakítható tetszőlegesen, sem irányában, sem mértékében. Kevés olyan meglátás van, amit az elmúlt másfél évtized egyértelműbben igazolt volna.

Téves képet alkotnánk Erdős Tiborról, ha azt a benyomást keltenénk, hogy az elmúlt 16 évben már nem dolgozott volna. Számos időszerű és fontos kérdést dolgozott fel, legtöbbször a Közgazdasági Szemle hasábjain közreadva meglátásait. Kiemelkedő lehet az e lap hasábjain megjelentetett bírálata az adópolitikai együgyűség káros voltáról (Erdős [2012]), valamint arról, hogy a jó minőségű – nem pusztán a statisztikában megjelenő – növekedés milyen sokféle összetevő révén jön létre, s ehhez milyen összetett intézményi és politikai feltételek szükségeltetnek (Erdős [2017]).

Nem szóltunk még a tanáregyéniségről, aki mindig felkészülten állt a katedrára, aki nem szégyellte elgondolkozni a hallgatók által fölvetett, mégoly naiv kérdéseken sem. Nem említettük a nagy tekintélyű tudóst, aki számára a tudományos minősítésben vagy egy kézirat elbírálásában a minőség volt az egyetlen szempont, akkor is, amikor ideológiai vagy klikkérdekek másként kívánták volna.

Tudjuk, kit vesztettünk el! Emlékét megőrizzük.

Hivatkozások

ANTAL LÁSZLÓ [1985]: Gazdaságirányítási és pénzügyi rendszerünk a reform útján. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

ANTAL LÁSZLÓ [2004]: Fenntartható-e a fenntartható növekedés? Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest.

BARA ZOLTÁN [2018]: Erdős Tibor kilencvenedik születésnapjára. Közgazdasági Szemle, 65. évf. 4. sz. 341–345. o. <https://doi.org/10.18414/ksz.2018.4.341>.

ERDŐS TIBOR [1972]: Gazdasági növekedés a fejlett tőkés országokban. Kossuth Kiadó, Budapest.

ERDŐS TIBOR [1976]: Egyensúly, válság, ciklikusság. Kossuth Kiadó, Budapest.

ERDŐS TIBOR [1986]: Növekedési ütem, növekedési pálya. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

ERDŐS TIBOR [1998]: Az infláció. Akadémiai Kiadó, Budapest.

ERDŐS TIBOR [2003]: Fenntartható gazdasági növekedés. Akadémiai Kiadó, Budapest.

ERDŐS TIBOR [2006]: Növekedési potenciál és gazdaságpolitika. Akadémiai Kiadó, Budapest.

ERDŐS TIBOR [2012]: Egykulcsos adó és gazdasági növekedés. Közgazdasági Szemle, 59. évf. 2. sz. 109–138. o.

ERDŐS TIBOR [2017]: Egy kis növekedélmélet – másképp. Közgazdasági Szemle, 64. évf. 5. sz. 528–545. o. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2017.5.528>.

- SOLOW, R. [1956]: A contribution to the theory of economic growth. *American Economic Review*, Vol. 70. No. 1. 65–94. o. <https://doi.org/10.2307/1884513>.
- WINIECKI, J. [1994]: A szabvány reformcsomag alkalmazhatósága Kelet-Európában. *Közgazdaság*, 38. évf. 9. sz. 18–36. o.

Csaba László

Csaba László egyetemi tanár (BCE, CEU), az MTA rendes tagja, a *Közgazdasági Szemle* szerkesztőbizottságának elnöke.